

Sic ubi quisquiliis totam purgaverat aulam

Riserat, et Iliricis cecinit victoria plausum.

Succesu pugnae totum, quod vivit, ovabat.

- 345 Solus Corbovius, dux, causaque maxima scenae,
Corruit in terram exanimis, terramque momordit.
Eucharis haec vidit, sincereque omnia nobis
Dixit, et Ilirici Parnassum laeta petivit.

Dilecti Cives! ut pax refloreat alma,

- 350 Quod Satyrae scopus est, odiorum tollite causas!
Ilirica de gente sumus, patriaque Croatae!
Nemo neget gentem – Patriae sub nomine turpes
Nemo tegat fraudes, alioquin ludimur extus! –
Si fraus est intus: structam quis vitet abyssum?
355 Sit cordi patrium nomen, cessetque Casinum;
Fallax Corbovius Scythiae in deserta recedat,
Et ferat, unde tulit, signatas stigmatate larvas:
Sic nos junget amor, concordia prisca redibit
Ac aevum felix Ilira de gente Croatis!
360 Tunc mea laudabunt sapientes carmina curas!

Priredila Senia Belamarić

Pindar

II. Pitijaska oda

Sirakužaninu Hijeronu

Veliki grade, Sirakuzo¹, ratobornog Aresa
kraju, božanski hranioče ljudi i bojevnog
željeza željnih konja²,
k vama stižem, iz sjajne Tebe³ pjesmu noseći
ovu, glasnicu četveroprega trke
što tresu tlo. S dobrim kolima
Hijerom ondje pobijediv, nadaleko
vidljivim vijencima Ortigiju⁴ vjenča – Artemide
sjedište riječne, bez koje blagim rukama
ukrotio ne bi⁵ ždrijepce sa šarenim
uzdama. Strijeljačica

djeva rukama objema, i vladar utrke, Hermo⁶
stavljaju sjajan im ures, kad uz glatko sjedište
snagu priveže⁷ konjsku,
za kola koja slušaju uzde, silenoga
zovući boga što trozubom vitla⁸.
Drugim kraljima drugi muž
sklado je himnu što dobro odjekuje,
njihove cijenu vrlin⁹. Kiniru¹⁰ opijevaju
često Kiprana priče – Apolon zlatokosi
njega zavalje od srca, poslužnog žreca
Afrodite. Oprezna

milost se pruža kao naknada dobrim djelima;
 tebe, Dinomenov sine¹¹, zefirska djevojka
 Lokridanka¹² ispred doma
 hvali; vidi te ona
 nakon bezizgledne muke
 u boju, radi tvoje sile sigurna.
 Po nalogu bogova, kažu, Iksion¹³ se vrti
 na kotaču krilatome,
 smrtnicima govori:
 dobrodjelca kad sretnu nekog,
 neka mu dobro plate
 nagradama dragim. On spoznade
 jasno: kraj Kronovih stihova

dobrodušnih, kad sladak je zgrabio život, užitak
 dug mu preostao nije; jr on mahnitim srcem
 za Herom se pomami,
 što Zeusovu ležaju punom užitaka
 suđena je bila; al' objijest¹⁴ ga gurnu
 u prijestup strahovit; brzu
 otpriv po zasluži kaznu, dostignu
 njega dosuđen jad. Dva su mu grijeha donijela muku:
 što junak, među ljudima prvi, krv srodnika
 proli, ne bez lukavstva, i to što u skritim
 velikim odajama

kušao je Zeusa družicu zavest. Uvijek treba
 za sebe vidjeti mjeru svega¹⁵. Nezakonita
 strast u najgoru bijedu

baca onoga koga obuzme; pa i njega –
 – ludi je čovjek u magli ležao
 i slatku proganjao laž¹⁶:
 likom jednaka bješe oholoj kćeri
 Krona, Uranova sina; prijevaru svoju
 Zeusa ruke podmjeste njemu, nevolju lijepu.
 Vlastitu propast, okove s četiri žbice
 sam si je načinio;

u neraskidive spone pade, poruku primi
 za mnoge¹⁷. A magla bez Harita rodi sama,
 neravan porod tada,
 koji ne nosi časti
 niti kod ljudi, niti
 po zakonu božjem; Kentaustom nazva
 ga ona, dok ga je dojila, a on se
 s magnezijским kobilama
 u podnožju Pelija¹⁸
 združi; i neobična četa
 nastala iz toga spoja,
 obama roditeljima nalik,
 majci dolje, a ocu gore.

Bog sve po nadi izvršava – bog, koji i krilatog
 orla stiže, i morskog dupina preteći može
 i slomiti nekoga
 od oholih ljudi, a dugome čudo¹⁹ koje
 ne stari dati. Ja, međutim, treba
 da odagnam silnu neman

zlokobnog govora – izdaleka vidjeh
u nevolji ljutoj prijekornoga Arhiloha²⁰,
teškim, mrskim riječima ugojenoga. Biti
bogat, sa srećom što mudrost²¹ je pruža – to je
za čovjeka najbolje.

Ti pak jasno to vidiš, i slobodnim kazuješ umom,
kneže, gospodaru mnogih dobro zidanih cesta
i momčadi²². Ako tko
kaže da u Heladi netko je drugi čašću
ili imutkom bio od predaka
silniji, taj se nadute
glave isprazno rve. Krenut ću na put,
cvijećem posut; o vrlini pjevajući; mladosti
pomaže smionost u bitkama strahovitim,
a i ti si tako, kažem, našao ugled
beskrajan, s pješacima

sad se bijući, sad s konjanicima; naum starca
daje mi sigurnu riječ²³, da hvalim te mišlju
svakom. Zdrav budi! Ovaj se napjev šalje k'o roba²⁴
fenička, preko sivoga mora; pjesmu
kastorsku na eolskim strunama²⁵ rado
posudi, dražest forminge²⁶
kad susretneš sa sedam
udaraca. O da bi spoznao tko si!²⁷
Ta lijep je majmun²⁸, uvijek
je djeci lijep. Radamant²⁹ je dobro
učinio, kad neporočan

plod mišljenja uze; on se u srcu svom ne veseli
varkama koje šaptavi smrtnici uvijek šire.
Zlo bez lijeka obojici³⁰
ružne su klevete, jednake sasvim lisičjem
bijesu. Ta kakav to dobitniku
donosi dobitak?³¹ Premda
u duboku moru druga se naprava
muči, ja poput plutenog čepa nesmočen ostah
nad mrežom. Ne može prijetvoran čovjek dobrima
proturiti riječ djelotvornu; pa ipak on
obmanu plete, svima

posvuda laskajući. Ja njegovu drskost ne dijelim:
ja hoću drugovati s drugom, a dušmanu dušman
biti, poput vuka ga
zaskočiti, krivudavim putevima amo
– tamo stupajući. Otvoren čovjek
u svima se zakonima³²
cijeni: i u tiraniji, i kad
se za grad staraju mudraci, i kad to svjetina
čini. S bogom se ne treba svađati, s njim koji
jedne uzdiže sada,

a drugima zatim golemo udjeljuje čudo³³;
ali to ne omekšava dušu zavidnika.
Oni što potežu mjeru
predugačku, bolnu si
zabiše ranu u srcu
vlastitom, prije no što im je dano da

otkriju razumnu misao. Pomaže
lagano nositi jaram,
na vrat ga objesiti;
no sažeći badalj³⁴ na sklisku
stazu natjeran bit ćeš.
O da bih se s ljudima družio
dobrim, o da bih bio im drag!

Preveo Ranko Matasović

BILJEŠKE

¹ Hijeron (Ἱέρων), sin Dinomenov vladao je prvo u Geli, a potom u Sirakuzi na Siciliji, tada jednoj od najrazvijenijih dorskih kolonija. Hijeron je Sirakuzom vladao 478-467. g. pr. Kr, tijekom kojega su ga razdoblja posjećivali Simonid, Bakhilid, Eshil i Pindar. Hijeronu su, osim ove, posvećene i prva i treća Pitijaska oda Pindarova. Sve su one stale između 475. i 470. g. pr. Kr. Ova je oda nastala povodom Hijeronove pobjede u utrci četveropregom, vjerojatno g. 474. pr. Kr; pa ipak, tema pjesme više je odnos pjesnika prema njegovu pokrovitelju i zaštitniku negoli sama pobjeda Hijeronova, koja se, uostalom, sigurno nije odigrala na Pitijaskim igrama (Puech 1931). Oda je sastavljena u logaedskom stihu, čiju strukturu prijevod samo djelomično nastoji očuvati (v. Majnarić 1948, Škiljan 1992).

² Gr. σιδεροχαρμᾶος, "koji se raduje željezu, tj. bitki"; Hijeron se, naime, upravo spremao zaratiti s agrigentskim tiraninom Teronom.

³ Pindar je rodom iz Tebe.

⁴ Ortigija je otočić na kojemu se nalazio najstariji dio grada Sirakuze.

⁵ Misli se – Hijeron. Artemida je božica kojoj su posvećene mlade životinje, osobito ždrebac; ona je, bježeći pred Alfejem, bogom potoka, pobjegla na Ortigiju (usp. Pausanija, *Periegesis*, VI, 22, 5; v. i bilješku 4).

⁶ Hermo je zaštitnik svih natjecanja; u Pindarovoj slici svijeta, kao i u Homerovoj, junak ne može pobijediti bez pomoći bogova, pa ipak, to ne proturiječi njegovu uvjerenju da će pobijediti onaj koji bude najvaljaniji, onaj koji je najviše obdaren vrlinom (ἀρετή); no vrlina se može iskazati samo u mucu (πόνος). usp. *Olimpijska oda VI*, 9-11:

ἀκίνδυοι δ' ἀρεταί / οὔτε παρ' ἀνδράσιν οὔτε' ἐν ναυσὶ κοίλαις / τίμαι

"bez pogibli stečene vrline / ne cijene se ni među ljudima, nit' u izdubenim ladama."

⁷ Ponovno je subjekt: Hijeron.

⁸ Trozublonoša je Posejdon; Pausanija (*Periegesis VIII*, 25, 3-5) spominje priču prema kojoj je tome bogu Demetra rodila prvoga konja, Ariona; Posejdon je navodno osnovao i konjske utrke, te je stoga postao njihov zaštitnik.

⁹ Ovo je važno mjesto; pošto je ukratko naveo koju Hijeronovu pobjedu želi proslaviti, Pindar se okreće svojoj pravoj temi – odnosu pjesnika i njegova zaštitnika. Na početku izriče maksimu – pjesma je otkupnina (etimološki – cijena) za kraljevu vrlinu (ἀποινα ἀρετᾶς); između pjesnika i kralja uspostavlja se složen odnos uzajamnosti, u kojemu jedan drugomu duguje zahvalnost; zahvaljujući pjesniku, kralj stječe besmrtnu slavu, međutim, pjesnik i sebi svojim pjesmama pribavlja vječni život, uzvišenu slavu, usp. *Pitijaska oda III*, 111:

ἐλπίδ' ἔχω κλέος εὐρέσθαι κεν ὑψηλὸν πρόσω.

"Nadam se da ću u budućem visoku pronaći slavu."

U sedmoj Olimpijskoj odi (1-9) Pindar pjesmu uspoređuje s nektarom, pićem koje pruža besmrtnost (gr. νέκταρ, < ie. *nek-tr "nadvladati smrt"). Zamisao da pjesnik i sam zauvijek živi usvojim pjesmama ne javlja se u grčkom pjesništvu prije Pindara (Hadas 1950); preuzet će je kasnije i Horacije i izreći u svojem slavnom stihu – *exegi monumentum aere perennius...*

¹⁰ Kinira (Κίνυρας) je bio vrlo bogat ciparski kralj; obećao je Agamemnonu da će poslati pedeset brodova na Troju, no prevario ga je poslavši samo jedan pravi brod i 49 igračaka; on je ipak Pindaru primjer valjana, zahvalna vladara, dostojna božanske milosti.

¹¹ To je Hijeron; v. bilješka 1.

¹² Lokrida (Λοκρίς) ime je pokrajine u Heladi; odatle je naseljen grad Lokri (Λοκροί) na jugu Italije. Stanovnicima toga grada pomogao je Hijeron u borbi protiv regijskog tiranina Anaksilaja. Pindar sad hoće da reći zahvalnost ne obavezuje samo ljude prema bogovima, već i ljude međusobno.

¹³ Iksion (Ίξιων) je pjesniku primjer ljudske nezahvalnosti; ovaj je obećao Ejoneju da će oženiti njegovu kćer Diju; međutim, kada Ejonej dode po svadbene darove, Iksion ga ubi na prijearu; premda su mu bogovi oprostili ovo zlodjelo, a Zeus ga čak ugostio, Iksion se nije popravio: htio je zvesti Heru. Međutim, Zeus je napravio od magle lik svoje žene i prevario pohotnika; dao ga je potom za kaznu prikovati na vatreni kotač (v. stihove 26, 57 i dalje). Usp. Graves 1960: 160.

¹⁴ Obijest (ὕβρις) je glavni uzrok propasti junaka u grčkom junačkom pjesništvu. Riječ je o pojmu prožetom dubokim pesimizmom orijentalnoga porijekla; svrha je čovjeka da pokorno služi bogovima; obijest ga međutim potiče na pobunu i gura u propast, jer bogovi se za neposluh osvećuju. Ovakvo je shvaćanje odnosa čovjeka i boga tipičnije za religije drevnoga Orijenta, negoli za poganske tradicije sjevera Evrope (osobito keltsku i germansku).

¹⁵ Ovo je još jedna sentencija karakteristična za ranu grčku moralističku misao. Mjera je (μέτρον) središnji pojam i pitagorske prirodne filozofije.

¹⁶ Nastavak mita o Iksionu (v. bilješku 13).

¹⁷ V. st. 32-34.

¹⁸ Pelij (dor. Πάλιον) je gora na obali Tesalije, obitavalište kentaura Hirona.

¹⁹ "Čudo" (κῦδος) je nadnaravna sila kojom bog obdaruje smrtnika; prevodim prema ovom izvornom smislu te riječi, koji i etimološki odgovara (v. Benveniste 1969: II, 57ff); κῦδος nije, dakle nikako isto što i κλέος nepropadljiva slava, koju smrtniku može udijeliti jedino pjesnik svojom besmrtnom pjesmom. *Nepropadljiva slava*, gr. ἀφθιτον κλέος, skr. ie. *akšitam śrāvah* < *ndʰg^{wh}itom klewos temeljni je pojam indoevropske pjesničke tradicije (usp. Schmitt 1968, 1968, Floyd 1980).

Pjesme se skladaju, junačka djela se vrše za besmrtnu slavu, koja čovjeka može približiti bogovima, pa čak i uzvisiti nad njih, jer bogovi u svojem blaženu životu ne mogu osjetiti tragični ushit koji pružaju junačko djelo ili pjesničko nadahnuće (Bowra 1966).

²⁰ Pindar misli na glasovitoga satiričara Arhiloha s Para (7. st. pr. Kr.); ovaj je bio na glasu zbog svojega gruboga jezika koji je, kažu, naveo njegova nesudenog tasta da se objesi zajedno sa svojom obitelji. "Izdaleka" (ἐκὰς ἐών) ima vremensko značenje, tj. između Pindara i Arhiloha proteklo je nekoliko generacija.

²¹ U ovom stihu Pindar hoće reći daje najbolje za pjesništvo kad prikazuje sretan život u bogatstvu. "Mudrost" (σοφία) Pindaru obično znači isto što i "pjesništvo"; on je sebe smatrao mudracem (σοφός) poput prvih grčkih filozofa (izraz φιλόσοφος pripisuje se tek pitagorovima). Ova riječ nejasne etimologije označivala je u najranije vrijeme ne samo mudraca nego i vještoga rukotvorca (Frisk). Valja se prisjetiti da je u indoevropskom pjesništvu uobičajena metafora kojom se pjesnik naziva "rukotvorcem (tkalcem) riječi" *wek^{om} tektōn; ova sintagma u različitim varijantama javlja u Rg-Vedi (usp. npr. 6, 32, 1d; *vācāṃsi...takṣam*), ali i u Pindara (III *Pitijjska oda*, 112 i d.):

Νέστορα καὶ Λύκιον Σαρπηδόν', ἀνθρώπων φάτις,

ἐξ ἐπέων κελαδενῶν, τέκτονες οἷα σοφοί

ἄρμοσαν, γινώσκομεν ἅ δ' ἀρετὰ κλειναῖς ἀοιδαῖς
χρονία τελέθει· παύροις δὲ πράξασθ' εὐμαρές.

"Nestora i Likijsca Sarpedona, govore ljudi,
znamo iz bučnih riječi, što ih mudraci-rukotvorci
složiše. Vrlina u slavnim pjesmama vječnost stječe –
malobrojnima dostižno to je."

I ovo mjesto pokazuje svu arhaičnost Pindarova pjesništva; ἐπέων τέκτονες njemu je isto što i σοφοί – mudraci. No pjesnici su za Pindara i više od rukotvoraca; oni su proroci Muza (usp. Bowra 1964); v. i bilj. 30.

²² Odnosi se ponovno na Hijerona. Pindar nas s vremena na vrijeme vraća povodu svoje pjesme.

²³ "Sigurna riječ" (ἀκίνδυνον ἔπος) je riječ koju nitko neće poricati; svi znaju za Hijeronove vrline.

²⁴ Fenička roba skupocjena je poput Pindarove pjesme; obje pristizu preko mora, jer i Pindar dolazi na Siciliju s grčkog kopna.

²⁵ Pindar svoju pjesmu naziva po spartanskoj bojnoj pjesmi (Καστόρειον); izvodi je, međutim, na eolskim strunama, što znači uz pratnju Terpandrove harfe.

²⁶ Forminga (φόρμιγγις) je harfa po kojoj se udara batićem.

²⁷ Još jedna sentencija upućena Hijeronu; junak mora spoznati sebe, svoje moći, ali i svoje mede. Samospoznaja na koju upućuje i znamenito delfijsko proročanstvo u ranoj je grčkoj mudrosnoj književnosti mišljena uvijek na ovaj način (usp. međutim Heraklitov fragment 22 B 101: ἐδίζησάμην ἐμωυτόν "Istražio sam samoga sebe").

²⁸ Majmun je Grcima simbol ružnoće; usp. Heraklotov fragment 22 (Diels): "I najljepši majmun ružan je u usporedbi s ljudskim rodnom".

²⁹ Radamant (Ῥαδάμανθυς), sin Zeusa i Europe, jedan je od triju sudaca u podzemlju; bio je na glasu poradi pravednosti i umnosti.

³⁰ Obojici oklevetanomu i onomu kojemu je kleveta upućena. Usp. i *Nemejska oda* VIII, 32 i d. gdje se kaže kako kleveta i prijeara uništavaju slavu.

³¹ Laž se ne isplati: istina ispliva na površinu kao pluto iznad mreže kojom se lovi riba. Pindar smatra da je glavna zadaća pjesnika govoriti istinu; stoga on osuđuje Homera da je klevetao bogove (usp. *Olimp.* I, 52-53), i Arhiloha, zbog njegovih svada sa sugrađanima (v. bilj. 20). Istina se svrstava u najveće vrijednosti u arhajskim indoevropskim tradicijama; opstojnost ljudskog društva zavisi od pridržavanja istinite riječi, a istinit uvid u narav svijeta i bogova temeljna je odlika žreca, ali i pjesnika. Pjesniku uvid omogućuje spoznaju istinske naravi svijeta, koja je običnim smrtnicima skrivena; φύσις κρύπτεισθαι φίλει максима je koja vrijedi podjednako za grčkoga mudraca, za vedskoga *ṛṣija* koji moli bogove da mu daju uvid (*dhī*) ili za irskoga *druída*, čije samo ime znači "snažan, vjeran uvid" (< ie. *drewH-wid-). I Pindar je svoj uvid dobio od Muza, čijim se prorokom smatra (usp. 150, Snell: μαντεύσο, Μοῖσα, προφατεύσω δ' ἐγώ, "Proriči, Muzo, a ja ću objaviti"). Istinu, čiju vezu s pjesničkim uvidom jasno razotkriva njezin grčki izraz – neskrivenost (ἀλήθεια), Pindar naziva Zeusovom kćeri (Olimpijska oda 10, 3-4): θυγάτηρ Ἀλάθεια Διός; ovaj naziv Istine etimološki u potpunosti odgovara nazivu vedske božice Ušas (*Zore*), *duhitar divab*, i nazivu božice Sunca (*Saulé*) u litavskim dajnama – *Dievo duktė*; to nam govori o

značaju koji Pindar pridaje Istini: ljudi su dužni štovati istinu kao božanstvo. Dvojnost u "paradigmi" kojom se shvaća pjesnik inherentna je najstarijem pjesništvu indoevropskih naroda – pjesnik je s jedne strane rukotvorac, a s druge prorok onoga božanskog. On nadnaravnu poruku mora, poput rukotvorca, uobličiti riječima i predati ljudima.

³² Po svakom ustavu (νόμος) cijenjen je istinoljubiv čovjek (doslovno "čovjek ispravna jezika", εὐθύγλωσσος ἀνὴρ) bez obzira radi li se o tiraniji, demokraciji ili aristokraciji (gdje vladaju mudraci, σοφοί). Pjesnik poznaje, dakle, tri različita državna ustrojstva raširena u Grčkoj njegova vremena. Premda je bio na strani aristokracije – ta i sam se smatrao mudracem, Pindar je imao prijatelja u demokratskoj Ateni gdje se u mladosti obrazovao a svojim je pjesmama podržavao i samodršce poput Hijerona. Njegov je politički stav, čini se, bliži Aristotelovu (*Politika*) negoli Platonovu (*Država*); svaki ustav ima svoje dobre i loše strane, no najbolja je, ipak, vladavina mudraca (aristokracija).

³³ V. bilješku 19.

³¹ "Gaziti badalj" (κέντρον λακτίζειν) poslovični je izraz koji znači – činiti nemoguće; pjesnik završava osnovnom porukom arhajske grčke mudrosti; najveći je grijeh za čovjeka pokušati doseći ὑπέρμωρον, ono iznad njegove sudbine, na što ga nagoni objest. Sve što čovjek može jest nositi svoj jaram, i mukom dosegnuti vrlinu koja nas, slavom ovjenčana, izjednačuje s bogovima. Premda u *I. Olimpijskoj odi* (st. 71 i dalje) spominje Otoke blaženih na kojima borave duše umrlih, takve priče o zagrobnom životu moramo kod Pindara shvatiti kao pjesničku slobodu. On je uglavnom skeptičan prema zagrobnom životu – jedino što od čovjeka preostaje njegova je slava, opjevana u pjesmi, koja poput božanskog blijeska rasvjetljuje tamu zemaljskog postojanja.

ἐπάμεροι' τί δέ τις; τί δ' οὐ τις; σκιᾶς ὄναρ
ἀνθρωπος. ἀλλ' ὅταν αἴγλα διόσδοτος ἔλθει,
λαμπρὸν φέγγος ἔπεστιν ἀνδρῶν καὶ μείλιχος αἰών.

"Jednodnevna bića! Što smo? Što nismo? San sjene
je čovjek: ali kad božanski blijesak dođe
blistavu svjetlosti imaju ljudi i ugodan vijek."

(Pitijaska oda VIII, 95-97.)

BIBLIOGRAFIJA

- Prevedeno prema izdanju: B-Snell & H. Maehler, *Pindari carmina cum fragmentis*. Teubner, Leipzig 1971.
- Benveniste 1969 = E. Benveniste, *Le vocabulaire de institutions indo-européennes*, Les Éditions de minuit, Paris 1969.
- Bowra 1964 = C. M. Bowra, *Pindar*, The Clarendon Press, Oxford 1964.
- Bowra 1966 = C. M. Bowra, *Landmarks in Greek Literature*, Pelican, Harmondsworth 1966.
- Floyd 1980 = E. D. Floyd, "Kleos aphthiton: An Indo-European Perspective on Early Greek Poetry", *Glotta*, 58/1980: 133ff.
- Graves 1960 = R. Graves, *Griechische Mythologie*, Rowohlt, Hamburg 1960.
- Hadas 1950 = M. Hadas, *A History of Greek Literature*, Columbia University Press, N. Y. 1950.
- Majnarić 1948 = N. Majnarić, *Grčka metrika*, JAZU, Zagreb 1948.
- Pindar, *Oden*, Hg. von E. Dönr, Reclam, Stuttgart 1986.
- Puech 1931 = A. Puech (éd.), *Pindare, t. II, Pythiques*, Les Belles Lettres, Paris 1931.
- Rac 1916 = K. Rac, *Antologija stare lirike grčke*, MH, Zagreb 1916.
- Schmitt 1968 = R. Schmitt, *Dichtung und Dichtersprache in indogermanischer Zeit*, Otto Harrasowitz, Wiesbaden 1968.
- Škiljan 1992 = D. Škiljan, "Prevodenje antičkih stihova", u: *Dijalog s antikom*, Latina et Graeca, Zagreb, 1992: 103ff.
- Thummer 1972 = E. Thummer, "Die zweite pythische Ode Pindars", *Rheinisches Museum* 11 (1972): 115ff.